

2. Дубровська С. Насильство в школі : аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні [Електронний ресурс] / С. Дубровська, М. Ясеновська, М. Алексєєнко. – Режим доступу : <http://wcn-network.org.ua/public/upload/files/schulNAS111.pdf>
3. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 № 2789-III.
4. Інформаційно-ресурсний центр «Дитинство без насильства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://childfund.org.ua/irc/irc-news/view/641/>.
5. Черньонков О. Мій улюблений світ без насильства [Електронний ресурс] / О. Черньонков // Основи здоров'я. – 2013. – № 9 (33) вересень. – С. 40–44. – Режим доступу : <http://journal.osnova.com.ua/download/40-33-37923.pdf>.
6. Як навчати школярів долати гендерні стереотипи: конспекти занять : навчально-методичний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів / [Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Бондаровська та ін.] ; за заг. ред. Т. Говорун. – К. : ФОП Клименко, 2011. – 806 с.

Надія Левус,

канд. психол. н., доцент,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

ЕМОЦІЙНІ ПОРУШЕННЯ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІСІ: ЧИННИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ

У статті розглядаються емоційні порушення дітей як негативний стан, що виникає на фоні важковирішуваних особистісних конфліктів. Емпірично доведено, що негативні тенденції в емоційній сфері призводять до зростання тривожності та до появи шкільних страхів, супроводжуються у молодших школярів як фізичною, так і вербальною агресією. Виявлено, що почуття неповноцінності, ворожості, фрустрованості у емоційно неблагополучних дітей проявляються у вигляді автоагресії, особливо, в конфліктних ситуаціях з батьками.

Nadiia Levus

EMOTIONAL DISTURBANCES IN THE EARLY SCHOOL AGE: FACTORS AND FEATURES OF MANIFESTATION

The article outlines the emotional disturbances of children as a negative condition that occurs on the background of difficult-to-solve personal conflicts. It was empirically proved that the negative trends in emotional field lead to increased anxiety and school fears, accompanied by the physical and verbal aggression. It was found out that feelings of inferiority, hostility, and frustration among children appear as autoaggression, especially in conflict with parents.

Проблема емоційного самопочуття дітей у сім'ї й шкільній установі є однією з найактуальніших, оскільки позитивний емоційний стан належить до найважливіших умов розвитку особистості. Висока емоційність дитини, що забарвлює її психічне життя й практичний досвід, становить характерну рису шкільного дитинства [7]. Внутрішнім, суб'єктивним ставленням дитини до світу, до людей, до самого факту власного існування є емоційне світовідчуження [6]. В одних випадках – це радість, повнота життя, згода зі світом і самим собою, відсутність афективності й заглиблення у себе; в інших – надмірна напруженість, стан пригніченості, знижений настрій або, навпаки, виражена агресія.

Емоційний досвід дитини, тобто досвід її переживань, може мати як позитивне, так і негативне забарвлення, що безпосередньо впливає на її актуальне самопочуття. Сучасні наукові дані переконливо показують, що результат позитивно-спрямованого дитячого досвіду: довіра до світу, відкритість, готовність до співробітництва, – забезпечує основу для позитивної самореалізації зростаючої особистості [2; 9]. У психологічній літературі емоційні порушення в дітей розглядаються як негативний стан, що виникає на фоні важковирішуваних особистісних конфліктів (А. Запорожець, А. Захаров) [3; 4]. Інші автори вважають, що порушення емоційного балансу сприяє виникненню емоційних розладів, які в свою чергу, призводять до відхилення в розвитку особистості дитини, до порушення в неї соціальних контактів [5; 8]. Традиційно виділяються три групи факторів, що призводять до виникнення дитячих емоційних порушень: біологічні, психологічні та соціально-психологічні [1]. Психологічні причини: особливості емоційно-вольової сфери дитини, а саме: порушення адекватності її реагування на вплив іззовні, та недоліки у розвитку навичок самоконтролю поведінки.

Емоційні порушення можна умовно поділити на дві групи. В основі розподілу лежать ті сфери життя дитини, де насамперед знаходиться вияв емоційне неблагополуччя. З одного боку, воно може виявлятися у взаєминах з іншими людьми, з іншого – в особливостях внутрішнього світу дитини, складності її переживань. Найбільш вагомими серед емоційних порушень молодших школярів є тривожність, страхи, агресивність. З цією метою нами було проведено дослідження 68 молодших школярів за допомогою тесту шкільної тривожності Б. Філіпса, опитувальника «Агресивність у конфлікті» Т. Партико, а також малюнквого тесту «Дім – дерево – людина» Дж. Бука.

Використання порівняльного, кореляційного та факторного аналізів дало змогу виявити наступні тенденції. Тривожність у школі супроводжується у дітей як фізичною, так і вербальною агресією (рис. 1). Тривожні школярі проявляють нездатність чи невміння застосовувати неагресивну поведінку у конфліктних ситуаціях як з дорослими, так і з дітьми.

Найбільше агресивну поведінку спричиняє страх невідповідності очікуванням оточуючих. Орієнтація на значущість інших в оцінюванні своїх результатів, тривожність з приводу оцінок, які дають навколишні, а також очікування негативного оцінювання, спонукає дитину агресивно реагувати на оточуючих людей, вбачаючи в них причину своїх тривог. Негативні тенденції в емоційній сфері призводять до зростання тривожності та до виникнення шкільних страхів. Натомість шкільна тривожність може спричинити появу труднощів у спілкуванні, які проявляються у ворожості, конфліктності, незахищеності. Підґрунтям цього, як показав малюнок людини, може бути занижена самооцінка, почуття невпевненості у собі, недовіра до себе, зневіра у власні сили, які згодом можуть перерости у фрустрованість та депресивність.

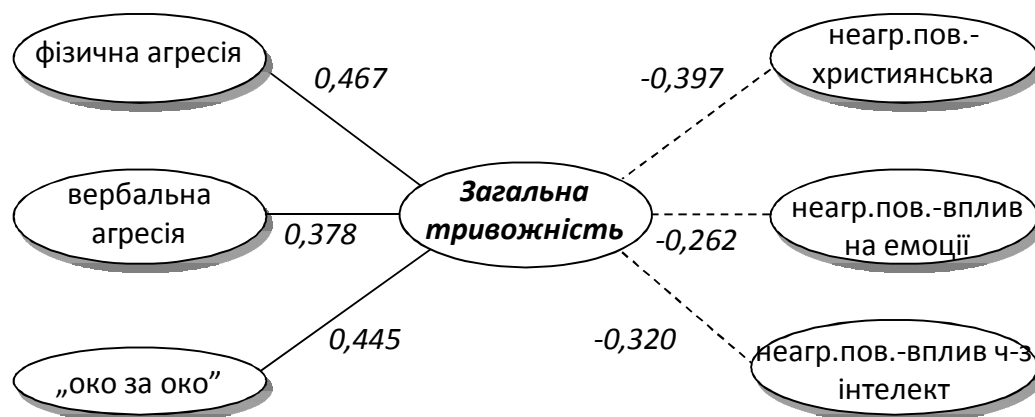

Рис. 1. Кореляції загальної тривожності та поведінки дітей у конфлікті з однолітками

Почуття неповноцінності, ворожості, фрустрованості у емоційно неблагополучних дітей проявляються у вигляді автоагресії, особливо, в конфліктних ситуаціях з батьками (рис. 2). Підлітки стурбовані своїм становищем серед оточуючих, прагнуть зайняти міцну позицію, отримати емоційну підтримку, психологічне тепло, особливо від значимих дорослих і близьких родичів. Фрустрованість цих потреб призводить до втечі від реальності у світ фантазій. Натомість агресивні тенденції, у які могла б вилитися фрустрованість потреби в емоційному теплі, не є надміру високими. Такі діти швидше займають пасивну, споглядальну позицію.

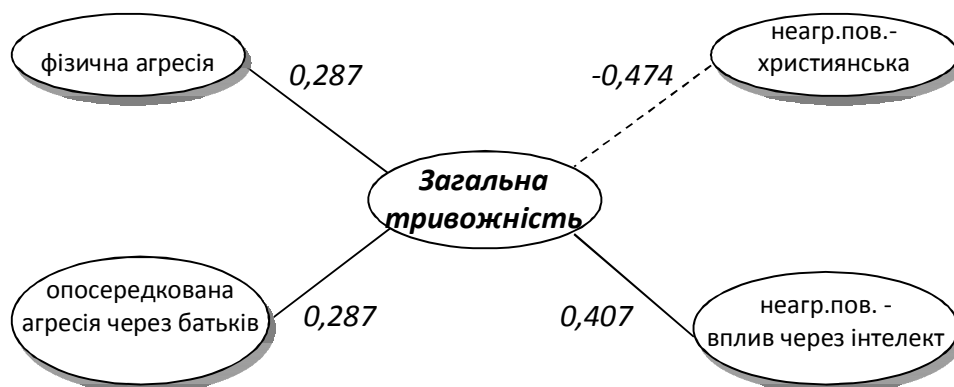

Рис. 2. Кореляції загальної тривожності та поведінки у дітей конфлікті з батьками

Емоційно незахищені діти із заниженою самооцінкою та почуттям неповноцінності в ситуаціях соціальної взаємодії більш впевнено почуваються з дорослими, ніж з однолітками, боячись їх осуду чи насмішок. Ті ситуації, які стосуються оцінювання знань і досягнень, є найбільш стресогенними факторами для цієї категорії дітей (рис. 3).

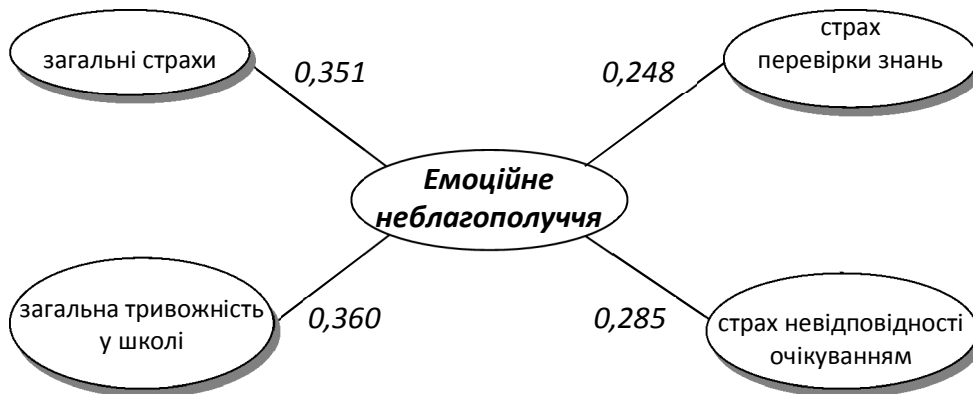

Рис. 3. Кореляції емоційного неблагополуччя дітей за показниками тривожності

У поведінці школярів з високим рівнем емоційних відхилень, значно частіше спостерігається автоагресія, як неможливість виявити вороже ставлення до оточуючих і, таким чином, зняти емоційну напругу, через що потреба у контактах з оточенням обмежується. Відповідно, такі діти прагнуть відмежувати внутрішній простір своєї особистості від зовнішнього втручання. Водночас, ця категорія школярів не вміє застосовувати неагресивні типи поведінки (рис. 4). Отже, можемо зробити висновок, що такі порушення у дітей як агресивність, тривожність, емоційна незахищеність можуть бути спричинені їх невмінням застосовувати конструктивні способи розв’язання конфліктних ситуацій.

Рис. 4. Порівняння показників агресивної-неагресивної поведінки в учнів з високим і низьким рівнем емоційного неблагополуччя

Розглянемо факторний аналіз результатів дітей з підвищеним рівнем порушень в емоційній сфері (на основі результатів тесту «Дім – дерево – людина»). За методом «кам’яного осипу» виокремлено шість факторів.

Перший фактор – «Опосередкована агресивність» – охоплює опосередковану агресію через однолітків та батьків, що супроводжується тривожністю у стосунках із вчителями. Для цих досліджуваних властивим є загальний негативний емоційний фон стосунків із дорослими у школі, який знижує здатність дитини до успішного навчання. Другий фактор – «Шкільна тривожність», до якого входять: загальна тривожність у школі, страх ситуації перевірки знань, страх невідповідності очікуванням оточуючих, низька фізіологічна опірність стресові. Таким чином, найбільш стресогенними факторами для дітей з емоційними порушеннями, є ситуації соціальної взаємодії, особливо якщо вони стосуються оцінювання знань, поведінки, досягнень. Третій фактор – «Фізична агресія щодо однолітків» має наступні показники: фізична агресія, низький рівень неагресивної поведінки християнського типу та неагресивної поведінки через вплив на емоції та логічні докази. Четвертий за вагомістю фактор об’єднав фрустрацію потреби в досягненні успіху, вербальну агресію щодо однолітків, фізичну агресію і агресію типу «око за око» щодо батьків, а також неагресивну поведінку через вплив на інтелект. Як бачимо, пряма агресія в цій групі досліджуваних, займає значно нижчі за вагомістю місця, ніж у попередніх групах. П’ятий фактор стосується показників емоційного неблагополуччя за тестом «ДДЛ», з якими корелює обернено. Шостий фактор стосується переживання соціального стресу, яке супроводжується емоційним неблагополуччям (виявлене у субтесті «Дерево»). Тобто, емоційний стан дитини, на тлі якого розвиваються її соціальні контакти, є доволі негативним.

Висновки. Як бачимо, розлади у емоційній сфері дітей призводять до зростання тривожності в ситуаціях соціальної взаємодії, яка спричиняє агресію, спрямовану на себе. Ця тенденція може підсилюватися неадекватними вимогами батьків або вчителів.

Таким чином, психокорекційна робота з емоційними порушеннями у молодших школярів повинна ґрунтуватися на наступних засадах:

1) Основним завданням психокорекційної роботи з подолання емоційних порушень в дітей є навчання їх адекватним способам спілкування й поведінки.

2) Неоднакова здатність дітей емоційно передбачати ситуацію доводить необхідність проведення спеціальної корекційної роботи, що дозволяє формувати цю здатність, тим самим готуючи дитину до самостійної діяльності.

3) Важливим, особливо на першому році навчання, є позитивне підкріплення мінімальних досягнень учнів і забезпечення загального доброзичливого тону. Це сприяє попередженню виникнення почуття страху, непевності перед ситуацією оцінювання тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бреслав Г. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве : норма и отклонения / Г. Бреслав. – М. : Просвещение, 1990. – 244 с.
2. Емоційний розвиток дітей / [упоряд. С. Максименко, К. Максименко, О. Плавник] – К. : Знання, 2003. – 267 с.
3. Запорожец А. Особенности агрессивного поведения / А. Запорожец. – М. : Наука, 1991. – 158 с.
4. Захаров А. Как предупредить отклонения в поведении ребенка / А. Захаров. – М. : Просвещение, 1980. – 128 с.
5. Карелина И. Эмоциональные нарушения в дошкольном возрасте и их коррекция [Электронный ресурс] / И. Карелина. – Режим доступа : www.usru.uag.ru
6. Кряжева Н. Мир детских эмоций / Н. Кряжева. – Л. : Наука, 1991. – 134 с.
7. Социальные отношения и эмоциональный мир ребенка / [под науч.ред. Р. Чумичевой]. – М. : Илекса; Ставрополь : Сервисшкола, 2001. – 234 с.
8. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция / В. Лебединский, О. Никольский, Е. Баенская, М. Либлины. – М. : Наука, 1990. – 231 с.
9. Plutchik R. Emotions in early development: A psychoevolutionary perspective / R. Plutchik // Plutchik R., Kellerman H. (Eds.) *Emotion : theory, research and experience*. – Vol. 5. – Academic Press, 1990.

Галина Лемко,

канд. пед. н., доцент,
ДВНЗ «Трикарпатський
національний університет
імені Василя Стефаника»

ВПЛИВ МОБІНГУ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ

У статті розкрито сутність психологічного насилля та визначено його вплив на особистість дитини.

Halyna Lemko

IMPACT OF MOBBING ON CHILD'S PERSONAL DEVELOPMENT

The article outlines the nature of psychological violence and its influence on the child's personality.

Проблема насилля і жорстокого поводження з дітьми є злободенною в сучасному соціумі. Згідно досліджень міжнародних та вітчизняних громадських організацій, які займаються вивченням цієї проблеми, насилля над дітьми з боку дорослих, як батьків, так і педагогічних працівників, є досить поширеним явищем. Практика показує також зростання агресії у спілкуванні серед однолітків, що виявляється у протиправній поведінці, поширенні таких негативних явищ як: психологічний та моральний тиск, знущання над дітьми, приниження честі і гідності особистості, мобінг, фізичне та сексуальне насилля.

Мобінг як соціально-педагогічна проблема була окреслена ще у 60–80-х роках минулого століття у Швеції, потім у Німеччині, Польщі та інших країнах Європи. Вперше термін «мобінг» використав К. Лоренц у 1958 році для позначення агресивної поведінки деяких тварин по відношенню до інших. Зокрема, мобінгом він назвав ситуацію, коли зграя гусаків атакувала і виганяла лисицю, яка робила спробу нападу на них [2, с. 285]. Поняття «мобінг» (від англ. mob – натовп) означає систематично повторювані психологічні утиски та насилля над особистістю, які вчиняються переважно групою людей [6, с. 12]. Найбільш широко це явище висвітлює польський вчений К. Дамбач у книзі «Мобінг в школі» та німецький К. Колодей у книзі «Мобінг. Психотерор на робочому місці і методи його подолання». В Україні в сучасний період для дослідження певних аспектів даної проблеми слід звертатися до напрацьовань Т. Алексеенко, Л. Гайнемана, О. Матвійчук, В. Москаленко, М. Робер, І. Філіпова та ін. учених.